

Emberek gyűlnek ott, benéznek a roncsba:
a kormánynál holttest előreborulva.

A véres fej kilapult légszákon hever.
Hogy nemrég az enyém volt, már nem érdekel.

Nemes Nagy Ágnes

ÚTINAPLÓK

Bécs, Zürich, Párizs

1961. június 27-én fölszálltunk az Arlberg-expresszre. Hely: éppen leülhettünk. Nem aludtunk egy szemhunyaszt sem. 28-án reggel: Bécs. Kávét, egy pillantás a pályaudvar felől az utcára. A drágaság első lehelete. Avonatot folyton tolatják; toilette-kaland, bécsi tájszólás. Első levlapok: anyu,¹ Jutka.² A román család Bécsig jött, az olasz nő átszállt. Kiáltás a peronon: „Nach Israel!” – Egy fiú megszólít a vonatfolyosón: „Sie gehen nach Israel? Aussteigen!” – Bukovinai kivándorlók, gyerekek; a vasúti WC-ben kis gyerekbili. Három napja jönnek.

Bécs után majdnem üres a vonat. Felső-Ausztria. Barázdáltabb Dunántúl. Várom az Alpokat, egyelőre hiába. Salzburg. Őrjöngve fut le-föl, keresztbe alattunk a Salzach. Ez már gyönyörű, fehér-habos, zöld hegyi víz. Fenyő. Étkezőkocsi. 26 schilling egy ebéd. Téboly. Kezdődik a pénzsámlálás. Kint a hegyek, már igaziak. Lovagvár! A szikla meghosszabbítása: gótikus toronysor. Egy-egy palota, szelídebb osztrák barokk, Mozart-stílusban. Zell am See. Hegyi tó, napsütés, mondén szállodapark, fúj a szél, a víz libabőrös; fiú és lány mennek a tóparton, shortban, ugyancsak libabőrösen, fújja a szél a hajukat. Hideg, felhők, éles haránt-fények.

A svájci határ estefelé. Itt nincs semmi izgalmas. Hegyek, hegyek, hó! Vorarlberg, Kitzbühel (a sorrendet nem tudom, lehet, hogy ez még Ausztria), Arlberg-völgy. Már nemcsak fenn van hó (minden hegycsúcs achátkő, hó-erekkel futtatva), hanem lent, itt a fák között is. Megsüketülünk. Ezer métereket rohan a vonat föl-le. Szomjazunk. A svájci határon kiszállok, egy vízcsapnál megtöltöm a Jutka-féle termoszt vízzel, a sok méregdrága ragacsos gyümölcslé után, amit kínunkban a vonaton ittunk. Hideg van. Hegyi alkonyat. Csönd, kis pályaudvar. Buchs.

Este 11 körül: Zürich. Spitz Zoli³ vár. Angyal. Szálloda: 28 svájci frank egy éjszakára. Ez nem is igaz, ez lehetetlen. Még sokáig nem térünk magunkhoz a drágaságtól. Szerény hotel ez, Augustinerhof, de a város közepén. Édes. Öreg, fachwerkes, dunyhás. Még

¹ Lengyel Sándorné Gonda Irén, Nemes Nagy Ágnes elvált férjének, Lengyel Balázs (1918–2007) kritikus, író, szerkesztőnek az édesanyja.

² Tóth Judit (1936) költő.

³ Spitz Zoltán a Swiss International Air Lines alkalmazottja.

este kivisz Zoli a tóhoz. Hattyúk a villanyfényben. Csúf, fekete lábon locskolódnak az aszfaltos tóparton. Szépek, furák. Csíkos-neonos hajó:



Minden emelet egy sor neon. Rossz kávéit iszunk, jó tejszínnel. Ájulásig fáradtak vagyunk. Zürich este. Idegrom. Bezuhanunk az ágyba.

Zürich reggel. Harangjáték a szomszédban: | : gé, é, cé : | – negyed, fél, háromnegyed – | : é, cé : | – 10 óra. S így minden negyedkor. Süt a nap. Moll-függöny. Mögötte: a svájci háztetők. Nem nagy panoráma, hanem kicsi, intim, szoros kéményegyüttes, ablakok, fachwerk. Zoli telefonál. Ki a tóhoz. Hattyúk napfényben. Vitorlások. Gyönyörű. Pénzváltás. Bahnhofstrasse: Váci utca. Az, amit vártunk: tisztára sikált gazdagság. Érezni a túlzott pénzszagot, dühöngünk. Zolival ebéd. Sonnenberg. Szép vendéglő dombon, finom ebéd, nagy panoráma a tóra. Eszem a karamell-mogyorókrémet, nézem a fényt. Kis sötétzöld villamoson haza, kis alvásra. Külön szívesség, hogy 5-ig maradhattunk a szobában (!). Ki Zolihoz. Levlapok. Lakása: célszerű. Kicsi, modern, tökéletes. Világosszürke és középkeké tónusok. Körben: villaváros, futórózsa, fenyőerdő. Mindenki maga dolgozik a villája kertjében. Vacsora: konzervek, rák, ananászlé. Kapunk egy grapefruitot. Balázs viszi, mint Mária a liliomot. Ki a vonathoz. A szállodában hagytam a kosztümkabátomat. Ilyen elmebeteg is csak én vagyok. Zoli megy érte. Kiér a pályaudvarra vonatindulás előtt. Még integet is. Angyal. (Zárt arcú, már kiegyensúlyozott, áll a talpán. Keményen dolgozik. Úgy bánik velünk, olyan természetesen, mint egy komoly, szelíd nagynéni.) – Igaz: délután még megnéztük a kicsi zürichi utcákat, a rézművesboltokat, a kutakat (egy veréb csapból ivott, alátartva a fejét – ilyet se láttam életemben). Gótika, boltívek, freskók a falakon. A Limmat partján hattyúkat etettünk. Limmat! Tó!

Éjszaka megy a vonat Párizs felé. Couchette-et veszünk, tanulva a múltkori vonatéjszakából. Egy apa a lányával, egy önálló, bájos svájci lány és mi: öten vagyunk. Azért aludhatnánk. Mégse alszunk. Ronda egy éjszaka ez is. A couchette: 24 svájci frank. A francia határon fölírják a nevünket, adatainkat: hová, kihez megyünk. Hja, vörös útlevel. De itt se néznek a csomagokba, úgy, mint eddig. Bazel.

Reggel, Párizs. Június 30-a, péntek. Gare de l'Est. Kicipeljük a csomagokat, és telefonálni próbálunk, hogy hol van szállásunk. Küzdelem a telefonkönyvekkel. Végre az Institut. Köpeczi⁴ megadja a PEN számát. Várnak. Taxi. Félóra (inkább ¾ óra) várakozás, sorban állás taxiért. Irtózatossan lassan megy, a forgalom kábító. A PEN Club háza. Szép, jó, kedves – piros szőnyeges lépcsőház, csönd. Erkélyes, fürdőszobás szoba. Aludni zuhanunk. Délután át a Magyar Intézetbe. Edit nyit ajtót, náluk van Gyarmathy E.⁵ is. Jön Köpeczi, mind kimegyünk Gyarmathyékhoz. Saint-Maurice, gyönyörű, kicsi kert, pázsit, banánfa, fűzfa; a kert végében patak (sötétzöld). Vacsora, ivás hajnalig a teraszon. Ugyanolyan fényben megyünk, mint ahogy jöttünk. A taxiban is érezzük a sok burgundit, pezsgőt. Taxizás végig a hajnali Párizson, napfelkelte a Szajna fölött, hidak alatt ki-be futunk. Teljesen valószínűtlen, nem csak a bortól, főleg az alvatlanságtól. 3 napja alig aludtunk.

⁴ Köpeczi Béla (1921–2010) történész, irodalomtörténész, egyetemi tanár, 1982 és 1988 között művelődési miniszter.

⁵ Gyarmathy Erzsébet (1919–1987) költő, 1948 után Franciaországban élt.

Innen kezdve nem tudom napokra bontani az eseményeket. Naplórírásra se lélegzet, se hangulat. Balázs rettentő állapotban, sírógörccsök. A városból keveset látunk, folyton emberek és emberek. Mennyire különbözik a 13 év előttitől az egész!

Mit láttunk? Sétálunk a Champs-Élysées-n. Napnyugta az Étoile fölött. Megállunk a kis Arc de Triomphe-nál: obelisz, Champs-Élysées-n, Étoile, a városrendészet diadala. Ezt vágytam látni. Concorde irtózatoss autófolyama. Közlekedéstől sokkunk van. Louvre háromszor: megint a Mona Lisa. A gyerekkori imádat teljesen betemetődött 13 év előtt – most újra megrendülök. Mégis a Mona Lisa. Milyen isteni távolról a mellette lévő Tizian, s közléről egyszerűen üres hozzá képest. Csak hús és báj és festőiség – de bezzeg Mona Lisa. Elhiszem, hogy Leonardo a saját szemét festette ebbe az archa. (Ecsetkezelés, röntgenfelvételek.) – Archaikus görög lovas. Szamothrakéi Niké. A görögök, hiába, a görögök. A Milói változatlanul hidegen hagy. Polykleitosz is túl édes nekem. Ezek a kövér farú, bájos szatírok. Még a Diane Chasseresse is túl kecses. Nehéz vagyok én és keserű. Amellett majdnem süket az élményre. Halálfáradt. – A Jeu de Paume.⁶ Balázs sírva fakad Van Gogh előtt. Nem csodálom. Erre az Auvers-i katedrálisra nem is emlékeztem, biztosan nem volt itt. Mert különben minden emlék késéles, tudom, minek melyik sarokban kell lennie. Ámbár átrendezték. Olympiát egye fene. Hűtő, sívár gyönyörűség. Megint meglep, hogy természetben milyen kis csúf volna ez a nő. Nemi ízlésváltozás, és minden a művészet. (Kivétel: Kyrénei Vénusz – de az Rómában van.) Mindenre emlékszem. Jaj, istenem, mindenre emlékszem, nem tudok új élményt beszerezni.

Musée de l'Art Moderne. A Delaunay-t (La ville de Paris) elvitték az előcsarnokból. Most külön Delaunay-teremben van. A Maillolokra rá se nézek, úgy emlékszem rájuk – bár nem egyenként, hanem egészben, tömbszerűen, amint ahogy az illik Maillolhoz. Picasso nagyon megszaporodott, megint csak elég érzéketlen vagyok iránta. Új terem: Fernand Léger. Isten őrizz tőle. Borzalom. Maga az anyagszerűtlenség, a vászonnól kidüffedő dudor testekkel. Chagall elég gyöngén van képviselve. Vuillard, Bonnard: ahogy szokta. A szürrealisták olyan elviselhetetlenek, mint reprodukción. Tanguy, Dali! Iszonyat. Matisse se hat most úgy (kevés is), mint azelőtt. Ragyog, és üresen hagy. Túl sok technikát érzek benne. Jellemző, hogy egyetlen igazi ütést kaptam: Rouault-t. Főleg: „Táj, nagy fákkal”, ez a keskeny, magas kép – ez igen. Persze, jobban szeretnék itt is fából vaskarikát: ne legyen annyira keresztény, ne legyen annyira tematikus. Mélysége ne kötődjék egy dogmához sem, ne képviseljen világnézeteket. De hát que faire? Ha ilyen, ilyen. Megrendültem. – Ja igaz, Braque. Ez szép volt most, a „Duo” melankóliája, barna-mély színhatása élesen emlékeztetett Giorgione Koncertjére. Micsoda asszociációk. Olyan nemesen melankolikus ez a Braque, olyan mély ízlésű; seose bántó, akármit csinál. Valahogy nem zajos festő. (Biliárd, Csenedélet, A szalon stb.)

A Szajna-partról néztük az Eiffelt. Beleköptem a cigarettámat a vízbe, hogy kapcsolat legyen a Szajnával, és Adyra gondoltam, nagyra becsült rokonomra, dühöngve. Hogy sajnáljuk, hogy mindig leitta magát Párizsban, szegényke! Próbálnám én leinni magam, egy pohár bort alig tudok megfizetni.

Az emberek. Milyen szerencsétlenek. Nem, nem szabad emigrálni, Isten őrizz. Gara⁷ aránylag ép, hivatása van, szaladgál az Antológiával. A Marignanban⁸ találkoztunk

⁶ Az impresszionizmus múzeuma Párizsban.

⁷ Gara László (1904–1966): író, újságíró, szerkesztő. Párizsban élt. ANTHOLOGIE DE LA POÉSIE HONGROISE DU XII^E SIÈCLE À NOS JOURS című magyar költészeti antológiája 1962-ben jelent meg a párizsi Seuil kiadónál.

⁸ Szálloda Párizsban.

először; Ili⁹ is bájos. Gyarmathy Erzsí fabábu, közben halálosan sértett, Varga F.¹⁰ klinikai örült. V. F. szobája. VII. emelet, 2 és fél méter széles és hosszú cselédszoba. A beszéde. A verse. Jégkocka ment végig a hátamon, mikor láttam azt a szörnyű mosolyát. Máda¹¹ esete jobb, dolgozik rendesen, de azért átkozottul magányos. Luxembourgra lát, de a franciák nem hívják meg. [*Innen Lengyel Balázs kézírásával folytatódik a szöveg.*] Hogy élnek ezek! Az egyik megmondta: egy évig haldoklott, miután kijött. Felizgatjuk őket, s az ember szégyenkezik, mert a szívüket is kitennék elibénk. Csak azért, mert otthon élünk, és emlékeztetjük őket valamire, ami számukra csak volt. De így nem is egészen igaz; a legtöbb – legalábbis szellemi törekvésében – oda kapcsolódik vissza, amit az emigrációval abbahagyott. Vagyis például a magyar költészet francia vonatkozásaiból disszertál az egyetemen, vagy magyar könyveket fordít, magyar versantológiát csinál. Vagy mint V. F., őrületét magyar versekben éli ki. Szemükben irigyelt boldogtalan boldogok vagyunk, akik a nehezre, de az igazit választották. S ez valahol így is van.

De mégis próbáljunk időrendben haladni. Második nap kerestük Chodkiewiczet¹² a Seuil kiadónál. Már szabadságra ment, de a titkárnője azért kérte, hogy menjünk be hozzá. Lent az információs irodán kissé tétova bizonytalansággal fogadtak, de aztán egy-két telefon, s Flamand, az egyik igazgató kért, hogy másnap keressük fel.

[*Innen a szöveg visszavált Nemes Nagy Ágnes kézírására.*] Párizs főbb látóivali közül legborzasztóbbak az emberek. Mindenki nagyon kedves. Minden halálosan fárasztó. A magyarok: örültek. A franciák: franciák. Irodalmi mélység és lelki élet franciául. Itt mindenki azt képzelet, hogy azok a nagy költők, akik sok nyomdafestéket kapnak. Úgy látszik, hiába élünk. Nem teljesen hiába – csak úgy mellékesen. G. kedves, lelkes, önzetlen, csak épp nem ért az irodalomhoz. Mi fontos itt? Reklám, pojjáság. Pontosan ez az, amit nem bírok. Már a képeslapjaikat se bírom. Melltartók, filmszínésznök; hercegnők nemi élete – algíri háború, ejtőernyős véres kötással a fején, tankágyú. Hirdetések, sexy-bár. Gyomromra szorítom a kezem, úgy utálok a Champs-Élysées-t. Ilyen a világ, ha hagyják. Ha meg nem hagyják, akkor amolyan.

Itt van például a macska. Ez a Cicito nevű, spanyol származású állat. Nem tudok elnyomni némi felháborodást, hogy kizárólag biftek hachét eszik, napi 250 grammot. A tegnapi, frigidaire-ben tartott húst otthagyja. És ha még kedves volna! De fenét. Sovány, vad és harap. Talán éppen azért. Pedig hogy szerettem a macskákat!

És a költők. Kb. egy korosztályt láttunk, G. válogatásában. Legtöbbjének nevét sem ismertem. Feuillade:¹³ szerény, kedves, azt hiszem, katolikus és fordító. Rousselot:¹⁴ csajág-röcsegei helyre legény, a verstani kérdéseket megveti, mert ő a szívével ír. (Illyés barátja, no persze.) Chaulot:¹⁵ finom és beteg – a beszélgetés félresiklik G. bölcsességén, melynek következtében Ch. megmagyarázza nekünk, hogy mi a szabad vers. Ez nyomasztó. A táj gyönyörű: Viroflay – Guillevic:¹⁶ mindenki esküszik, hogy nagy költő. Első látásra: karikatúra. Ő most zenét hallgat, mert éppen egy vers párázott fel az agyában,

⁹ Bartóczi Ilona (1914–1968) meseíró, műfordító; Gara László közeli barátja.

¹⁰ Varga Ferenc (1906–1989) festő, grafikus, szobrász, 1924-ben Franciaországba ment tanulni, többé nem is tért haza. Németországban halt meg.

¹¹ Csécsy Magdolna (1921–2007) a Nizzai Egyetem nyelvészprofesszora, 1948-tól Franciaországban élt. Élete végén hazatelepült Budapestre.

¹² Michel Chodkiewicz, a Seuil kiadó munkatársa, majd igazgatója.

¹³ Lucien Feuillade (1913–2007) francia költő, műfordító.

¹⁴ Jean Rousselot (1913–2004) francia költő.

¹⁵ Paul Chaulot (1914–1969) francia költő, műfordító.

¹⁶ Eugène Guillevic (1907–1997) francia költő.

s azt a zene rendszerezi. És hallgatja is a rádiót, kemény 20 percig, mi pedig ülünk, fagyott mosollyal. Aztán villámszerűen elmegyünk. Másodsorra: csupa bűnbánat, kövér báj. Viszont fölolvassa a verseit, önrészség maximál-állapotban. Inkább fölkötném magam, mint hogy ismeretlen albán költőknek fölolvassam a verseimet, még akkor is, ha magyartudásuk félórás társalgásra elegendő. Megdöbentő, hogy egyik verse mégis jó: „De ma mort”. Dehogy megdöbentő: hány ilyen láttam már. Olyan, amilyen, de attól még lehet költő, sajna. – Frénaud:¹⁷ ellenkép. Maga a fegyelmezettség. Haj, de szeretem azt a hideg, nyugodt, szürke halszemét. Iszik, mint a kefekötő, mégis mozdulatlan marad a Buddha-képe. Az anekdotái is jók (Dylan Thomasszal Olaszországban). Beszélgetésünk majdnem valódi. Azt mondom, „majdnem”, mert ezt a költőfaját is ismerem, tudom, hány szigetelőrétege van. Mégis, Cipivel¹⁸ és Balázssal együtt valami atmoszférája van a dolognak. Őszintén drukkolok, hogy csakugyan jó költőnek találjam, majd megnézem alaposan. Micsoda kivételes, micsoda Szent Ferenc-i erény, ha egy költő figyel a másik emberre!

Levelt írtam Saint-John Perse-nek. Nagy számárság, de mindegy. Elküldtem a fordításokat, első magyar publikációját. Istenem, istenem, a mi nemzedékünk „kapcsolatai” teljesen abszurdak, vagyis hogy nincsenek.

Karácsony a Rivierán, 1962

Karácsony a Rivierán, illetve csak karácsonyelő. Érkezés Draguignanba. Couchette után elég frissen. *Ez az első nap.* Déli kisváros, félig épülő szálloda, luxus (vidéki) és komoly, aládúcolt folyosók. Délelőtt pihenés, fürdőszoba (fekete-zöld csempés); ebéd. Jó vidéki koszt, nem nagy diner, elsőrendű provençal bor, rózsaszínű. Pénzügyek. Örökös pénzügyek, unom, szégyellem. Du. polgármester, illetve helyettese. Rövid, hivatalos csevegés, séta, Kisfaludy-emléktábla. Bájos 18. sz.-i házon pocsék, kimondhatatlanul ízléstelen plakett. Búbánatos leszek. A házban gyümölcsbolt, gyönyörű narancs, endíviasaláta. Hál' isten, nem koszorúzunk, hely sincs rá, virágot se találtunk. Kétlépcsnyire kis tér, nagy amerikai autók, a parkírozást jelző táblán kis cédula (nyilván régi): Non à Budapest. Vihogok. Nem szólok senkinek. – Séta az óvárosban. Kísérőnk Pierre Daniel, bájos 23 éves fiú, építésznek készül, ezért meg lehet vele vitatni, hogy a templom, amelyben garázst rendeztek be, román-e inkább vagy a torony gótikus-e. Föl akar vinni a „beffroi”-hoz¹⁹ (mi az? megmagyarázza, de nincs rá magyar szó, majd megnézem), nem megyünk, de főnt a város fölött szép kilátás, lemenő nap, éles vágások! Lefelé. Kávé. Rettenetesen megunom a pénzügyeket. Elmegyek végre egyedül lapot venni. Üzletek. Prix-unic²⁰ áruház. Neon. Kellemes magányos lötyögés. A szállodában vacsora. Kandallón rézedények. Kicsit ízléstelen, de valódi vidékiesség. Végre alszom.

Második nap. Kocsi, indulás. Gyors reggeli a rézedények alatt. Kint hajnal, hideg, égnek a lámpák. Autóbusz, vonat. Halálfáradt vagyok, rosszul aludtam. Félek, hogy ezt a napot nem fogom bírni. De bírom. Érkezés Nizzába, kocsi vár, ez egész idő alatt velünk lesz, a fiú vezet. Csoda szerencse. Szálloda: Albert Premier. A Promenade des Anglais mellett rögtön, szobám a Massena parkra és a tengerpartra néz, Cannes felé. Csoda.

¹⁷ André Frénaud (1907–1993) francia költő.

¹⁸ Ottlik Géza.

¹⁹ Harangtorony (francia).

²⁰ Helyesen prix uniques, olcsó áruk boltja (francia).

Kimegyek az erkélyre. Meleg, napfény, pálmák. Öltözés, megyünk a prefektushoz. Némi várakozás után fogad. Folyton nekem beszél, kínos. Elhárítom, de hiába. Rövid hivatalosság, aztán autóba be (fekete kabátom minden fehér koszt felszed, nem baj). Kék-fekete kiskosztüm, rózsaszín sál, kesztyű, kígyóretikül, túsarkú fekete cipő – kínzás egész napra. De elfelejtem. Fáradt arc. Villefranche, kis vitorlásokkötő. Nagy kikötő, amerikai flottaegységek. Egy óriás, háromárbcos vitorlás à la dix-huitième. Mi ez? Filmcélokra átalakított régi hajó, kalózfilmeket forgatnak rajta. Ebéd a La Frégate-ban. (Prefektusi ajánlás.) Óriási tálak, salade niçoise, anchois és moule-levés választható előétel (ja, kis rák is, hal is), sült csirke frites-tal, sajt, fagylalt (vagy gyümölcs). Megint rózsaszín bort iszunk, jó, megszoktuk. Fekete. Cocteau-kápolna. Azt hittem, ízléstelen lesz, de nem. Kellemes. Autó. Cap Ferrat, Szt. Péter-világítótorny, ciprusgyümölcs, lila virág a falakon (Villefranche-ban is). Narancsfák, gyümölcses. Monaco. Vám? De nem, csak néha. Monte-Carlo. Vár. Micsoda város ez! Nyolcemeletes házak hegyoldalra ragasztva az új részben, régi rész: olaszos. Őrségváltás a palota előtt. Kék-fehér-piros egyenruhák. Levlap: Grace de Monaco mint királynő. Kávé. Kilátás. Park. Virágzó mimóza. Oceanográfiai múzeum. Váratlan érdekesség. Azt hittem, unalmas lesz. Fóka. Ugrál, ugat, hülyéskedik. Aranyos. Bajszát pödri, a nöstényt üldözi. A harmadik fóka alszik, néha fölpsilog unottan. Halak. Formalista az Öregúr. Jojo. Szürrealizmus. Van olyan hal, mint egy gázvasaló. Lepényhal, repül, mint egy denevér a vízben. Kígyófélék. Farkán álszeme van. Csikófejű. Színek, színek. Csík, petty, sáv. Csipkeuszony. A plakátszínek közt egy-egy csapat már hihetetlenül előkelő ezüstszürke, álmatag ónix. Az arcuk. Fel- és legördülő szájak, karikatúrák. Sárkánypofa kicsiben, valami szingaléz csodahal. Ördögi arc-szabás, szelíden pislogó kisfiú-békaszem. Kijövet: rivierai alkony. Nagy, piros ég, vadállati felhők. Öböl. Tenger. Hazafelé Nizzába az Haute Corniche-on. Hegyek. Távolról: Alpes Maritimes, havasok. Szürkület, hajtűkanyar, le-föl. Két világítótorny, közelről a cap-ferrat-i s messze (fölötte magasan a ködben) az antibes-i. Nizza a hegyről nézve. Világos, mint egy bálterem. Vakító neonfény, fehérség. Albert I^{er} szálloda megint. Luxus, kicsit múlt századi, nem úgy, mint a Cayré. Fáradság. Egy kávé a bárban. Eső. Zárókép: irodalom-politizálás Schweppes mellett. A szoba éjszaka: kilátás a tengerre, fényes autóutakra – kivilágított pálmák. Idegesség. Altató.

Harmadik nap. Ködös reggel. Égnek a lámpák. December. Napfölkelte a tenger fölött. Reggeli a kis szalonban az első emeleten. Sirályok. Le a tengerhez. Megint, már harmadszor, a kavicsos, nizzai tengerpart. Kavicsot szedek, ahogy már Nizzában szoktam. Megkóstolom a vizet, mikor feljön a sziklára. Napfény. Szél. Indulás St. Paul de Vence-ba. Képtelen hegyi város. Pierre szerint ez igazi provençe-i jelleg. Olaszos, de mégsem. Középkor, kutak, narancsfák. Két könyök széles utcaközök. André Verdet²¹ háza. Pávagalambok. A berendezés: remek. Középkor, csigalépcsők, vad absztrakt képek tömege. Picasso, Braque, Léger, Atlan, Mathieu. Terasz a városra, hegyekre, távoli tengerre. Napfény. Kis cserépvázák. Egy képkereskedő. Mindjárt meghívják Verdet-t hozzánk. Rajzol nekünk, ad kis albumokat. Kedves bohócos, Cocteau-típus. Csuklóján aranylánc. Jobb, mint egy múzeum. Még az atelier-be is elvisz, Aubusson-szövésű saját tervezésű szőnyegek. Vad színek. Telefon Károlyinének.²² Átme gyünk Vence-ba. Károlyiné angolos zöld kordnadrágban, hatalmas kutyaival. Tört arc, öröm. Kimegyünk a házakhoz.

²¹ André Verdet (1913–2004) francia író, költő, képzőművész, zenész.

²² Károlyi Mihályné, Andrásy Katinka grófnő (1892–1985). Károlyi Mihály miniszterelnök, köztársasági elnök felesége, 1919-től, majd rövid, 1946-os hazatérésük után férjével emigrációban élt. 1963-ban hazatelepült.

Hideg, befűtenek a kandallóba, whisky, kávé, Barack. Sors. Amerikai író, feleséggel, maori festő, turista. Olajfák alja tele gyümölcscsel, nagy mistral volt néhány napja. Dombok, erdő, magány, szél. Egyetlen barátom Bambi, de ő is tizenkét éves és teljesen süket. Egy olajfalevelet a táskába. Benin-faragványok, néger álarc Kongóból. Barna gerendás mennyezet, mint Verdet-nél. Kint hideg. Indulás Biot-ba, Léger-múzeum. Egy másik özvegy, de őt nem látjuk. Ő csináltatta a múzeumot. Tökéletes luxus. Üvegfal, faliszőnyegek, egy-egy fikusz, mint az amerikai filmekben. Léger még sosem tetszett annyira, mint most, bár a gyűjtemény főrésze utazik. Fekete-fehér-sárga virágkerámia. Kapunk egy csomó albumocskát, reprodukciót; lelkes vezetők. Valószínűtlen kinézni a tájra. Ciprusok a szélben. Borul. Cannes felé megyünk az antibes-i mólóra, vad szélrohámok. A vitorlások kötélete csattog és fűtyül egyszerre. Tenger. Zöld, sötét, habzó nyálú. Cannes-ban alkony. Nagy sötét hajósziluettek. Filmpalota. Kávé a Croisette-en. A hajók már kivilágítva. A fiú idéz egy Malherbe-verset (mi is a címe?), és könnybe lábad a szeme. Milyen is lehet ez a fiú? Olyan, mint Tandori Dezsőke? Haute de Cagnes-t kihagyjuk, nem lehet. Vissza Nizzába, szél, hideg, a tenger állandóan belepi sóval az autó ablakát. Alig lehet vezetni. Nizzában végre bedobom a lapjaimat. Pályaudvar, vacsora. Föl a vonatra. Itt fekszem a hálókocsiban egyedül. Ég a kis lámpa. Luxus megint. (Igazat adok C.-nek²³ némileg. Van abban valami. De nem annyira.) Megy a vonat Lyon felé, reggel kialudva, Párizs. Holnap karácsony. 1962. december 23. Kék expressz.

Anglia, 1965. május–június

Május 25-én indulás. Bécsig kényelem, aztán couchette, hatan. 2 osztrák nő, 2 magyar nő és mi. Szomszédban egy öreg magyar parasztasszony Kübekházáról megy Bedfordba, lányához. Szegedi tanyák és nagyvilág. Reggel étkezőkocsi. Rajna-kanyar, gyönyörű, napsütés; a főpincér becsap. Egy májusi harangtorony, szembenapban. Újgörög házaspár. Ostende, hajó. Az átkelés napfényben kezdődik, esőben végződik, de nyugodt. Német huligánok. Az első széksor[*ból egy*] angol hölgy föláll, és elhagyja a helyét. Dover. A tisztviselő nagyon kedves, a hordár undok. Angol vidék, kövér birkák – nyírott birkák. Fekete-fehér tehének (Belgiumban is). Zöldek. Világos van, mikor este 9-kor Londonba érkezünk. Északon és nyugaton vagyunk. Taxikaland; megoldjuk. Szállásunk gyöngé. Taxizás során először látom (és megismerem) a Hyde Parkot, a Marble Archot. 26-a este van.

27-e. Ila rögtön jön, kedves, bevisz a Piccadillyre. Ebéd Lyons Cornerban. Whitehall Street, Trafalgar Square, Nelson, oroszlanok, Leicester Square; le a Temzéhez. A cup of tea a Big Ben alatt. Bemegyünk a Westminster Abbeybe. B. lenéz a földre: „Jézus, nézd, ez Robert Browning.” Poets’ Corner. Milton. – Két lovas, lófarkas sisakban, piros köpenyben. Haza, holtfáradtan.

28-a. De. Piccadilly. Áruházak. Selfridges. Swan and Edgar. Regent Street, Oxford Street. Yardley-levendula. Haza. Este Lászlóék.²⁴ Gyönyörű lakás, átadjuk a Tóth Árpádot és a régi párnahímzést. Szép este. Rohanás az undergroundra.

29-e. De. Portobello Road, ócskapiac. Szomorú; latin helyen ez izgalmas volna, itt csak nyomorult. Állítólag szép holmik is vannak, de csak tengeri rákokat látunk; azok szépek. – 4-kor Tábori.²⁵ Nagy ház, viktoriánusutánzat gazdagság, luxus. Hogy lehet ennyi drága holmi együtt ízléstelen? T. kedves, nagyszerű dolgozószoba. Este korán lefekvés.

²³ Cipi, azaz Ottlik Géza.

²⁴ Cs. Szabó László (1905–1984) író, esszéista, 1948-ban emigrált, 1951-től Angliában élt.

²⁵ Tábori Pál (1908–1974) író, újságíró, műfordító. 1937-ben Londonba költözött.

30-a. ½ 11-kor autóval Sz. B.-vel²⁶ Marlow, Henley[on-Thames]. Csodálatos angol kisvárosok. Marlow-ban a Lánchíd. Sajnos be van deszkázva, javítják. Az első hatyú, egyedül, hallgat örökre hideg vizekben. Tudor-cottage, Old Cottage; angol (timber) thatchwork. Henley: sok hatyú, csúf láb, megcsípi a kenyéradó ujjamat. Tökés rucák, evezősök, regattahelyek. Vendéglő: szuvas fekete gerenda, piros kockás abrosz (a pin-cérlány köténye is olyan), furcsa ízek, szószok. A kert: hengerelt gyeppel, macska, írisz, eső. Minden kicsi, ápolt, Old Merry England. Hazafelé: rododendron. Sárga akác, piros virágú díszfák – és sötétzöld kis patakok, szürke ég, temető, hideg, melankólia. Szomorú nyírfák, nedves, súlyos fű, sírkövek. Normann falak, sövények. Szelíd angol vidék, a parasztházak kúriák. – Lászlóék, fekete. Felébredtek, mert az autóban már elaludtam a fáradtságtól. Rádió, felolvasás. Utána városnézés. A City, St. Clement-templomban harangjáték. (Oranges?)²⁷ Fleet Street. Temple. A templárius lovagok kerek temploma; angol gótika, lándzsaablak. Nagy tér 18. századi vörös téglás házakkal szegve, szanaszét elhagyott autók legelésznek, csönd, üresség. Vasárnap. Ez voltaképp a jogi egyetem, de laknak is benne. Két címer: pegazus, bárány. Le a Temzéhez. Waterloo Bridge (a csata-reprodukció ólomkatonákkal). Látszik a Big Ben, a Westminster-tornyok. Kis köd, kis eső. Egy obeliszk a parton. Churchill temetése és a daruk.²⁸ A leendő új London a túlsó parton. Sonka, tea és irodalom a rádió büféjében. Haza a 15-ös buszon. Más útvonalon jön, kerülő. Mindig minden másképp van.

31-e. De. Council.²⁹ Franciául beszélünk. Kedvesek. Eggs and chips a Sohóban. National Gallery: Sziklás Madonna (nem mutat), állítólag sok benne a tanítványi kéz. Szt. Anna karton³⁰ kisteremben, reflektorfényben. Szép, kicsit idegesítő; a kompozíció más, mint a louvre-beli kész képen, az Anna-fej ugyanaz. Talán későbbi a késznél. Michelangelo-táblaképek: Sírbatétel és még egy plasztika, félbehagyás. Távolról (isten bocsássa meg) az egyiket Mantegnának néztem. Crivelli-terem. Tiziánok: a Vendrami család borzasztó (életemben először tetszik egy Tizian), gyönyörű a Diána Acteonnal: őszi vörös erdő, távolról akár impresszionista is lehetne. Remek gyűjtemény, kevés kiemelkedővel. A németalföldieken megint csak átrohanunk. (Sassetta van jó néhány, Duccio.) – 4-kor Ödön, íriszt ad, kimegyünk Wimbledonba. A ház. Főúri és képtelen. Csak papucsban lehet járni a múzeumi szőnyegek miatt, kerámiagyűjtemény (ízlés, perzsa), bronzok; fehér alapszínű minden, fehér csíkos tapéta a falon, sárga selyem óriásfotelek, filmszerű, kényes jégverem. Gyönyörű, lakhatatlan. A park. A rododendronok. Vízésés vagy menyasszonyi ruha. Fehér, rózsaszín, vörös, lila. Azáleafák, sárga

²⁶ Szász Béla (1910–1999) író, újságíró, szerkesztő, a Rajk-per egyik vádlottja. 1957-ben Angliába emigrált, 1965-től a BBC munkatársa volt. MINDEN KÉNYSZER NÉLKÜL. EGY MŰPER KÖRTÖRTÉNETE című memoárja 1963-ban Brüsszelben jelent meg.

²⁷ London belvárosában két St. Clement-templom is van egymáshoz viszonylag közel (St. Clement Danes templom a City of Westminsterben és a St. Clement Eastcheap a City of Londonban). Mindkettő úgy tartja magáról, hogy egy népszerű angol gyerekdalban őt említi a szöveg: „Oranges and lemons / Ring the bells of St. Clement’s” („Narancsok és citromok, konduljatok, Szent Klement-i harangok”). A westminsteri templom harangjátéka a gyerekdal dallamát játssza. Nemes Nagy Ágnes valószínűleg a másik templomban volt, az ugyanis közelebb van a Fleet Streethez, amely a városnézés következő állomása volt.

²⁸ Sir Winston Leonard Spencer Churchill 1965. január 24-én hunyt el, temetése január 30-án volt. Állami temetésben részesült (ez Angliában csak igen ritkán fordul elő). Churchill koporsóját hajó szállította a Temzén, a dokkok darui tiszteletadásuk jeleként meghajoltak.

²⁹ A British Council az Egyesült Királyság nemzetközi kulturális és oktatási intézete, amely szakmai kapcsolatok kialakítására törekszik az oktatás, társadalom és kultúra terén. Meghívására számos magyar író és költő járt az Egyesült Királyságban.

³⁰ Leonardo da Vinci SZENT ANNA HARMADMAGÁVAL (1508–1510) című képe a párizsi Louvre-ban látható. Ennek azonos című, 1499–1500 körül, kartonra készített vázlata a National Galleryben van kiállítva.

akác. Enyhe eső. Egy percre sem maradhatok egyedül, pedig nagyon szeretnék. Elhozok egy virágzó rododendront. Madarak. A rigót majdnem meg lehet fogni. Alkonyatkor fecskék, közvetlen a fejünk felett. Tölgyfák, fiatal lomb. Angol gyep. Öregek háza (kastély). Tó, a kertész cottage-a. Golfpálya. – Ödön: milyen lehet ez az ember? Az öreg házvezetőnőnek gépelt menetrendet ír össze, a kerámiákat maga törölgeti, reggel 7–8-ig. Teljes távolság.

Este: Jancsiék. Az asszony is beteg. 2 gyerek, 1 kutya, 1 sógornő, tenyészet. Kis vacsora, teljes zúrben, gin, színházalapítás. Az asszony bájos, mint mindig. Hammersmithből undergroundon haza. Éjjel fáj a gyomrom.

Június 1-je. 10-kor Mrs. Wright megjelenik. Tower. Százmillió ember, iskolák állnak sorba. Királyi ékszerek (ez az, ami igazán nem érdekel). Hódító Vilmos tornya, falak. Bloody Tower. Raleigh szobája, két kis meggyilkolt herceg szobája, Shakespeare-színhelyek. Férfiak és nők kivégzőhelye külön. Illem is van a világon. Boleyn Anna házrészei. Francia kard. 3-an szöttek meg mindössze, az egyik Erzsébet volt. Órségváltás, piros egyenruhák, medvebőr süveg. Micsoda nép, micsoda történelemmel. A Tower híd új, 19. sz.-i, stílusutánezat (csalódás!). Ebéd. A trifle³¹ nagyon jó. Alig tudunk elszakadni szorgalmas kísérőnktől. Ő fáradhatatlan, még hajtana minket. De mi inkább telefonálunk Ilának, és kimegyünk Richmondba. Újabb kisváros Londonon belül. Micsoda vidékiesség! Újabb tenyészet, kutya, leckeírás, zrí, krumplihámzás; angol családi élet. A vacsora elől hazaszökünk, bár nagyon helyesek.

2-a, szerda. Az első napsütés. Mintha engedne ez a tűrhetetlen hideg. Bár az első reggelen is sütött a nap, aztán mi lett belőle? Azt mondják, emberemlékezet óta nem volt ilyen május Angliában. Mert az igaz, hogy rossz az idő, no de ennyire? Jégverem ez az ország, jeges eső veri a hajamat. A fürdőhöz sixpence-et kell bedobni az alagsori készülékbe, felrohanni az emeletre, a fürdőszobába s vacogó foggal lesni, hogy jön-e a forró víz vagy nem. Fázom! – Ma süt a nap. Kimegyünk a Hyde Parkba, lefekszünk a fűre. (A fű 1 centis, minden percben nyírják. Nap. Kutya. Gyerekek. Szépek, piros-fehér képűek, édesek.) Serpentine,³² vadkacsák, hattyak. Természet és családi élet London közepén. 8 millió londoninak szabad a fűre lépni. Itt először szerelmespárok (Párizsban nem lehet kikerülni őket). Nők flanc nélkül, férfiak lesütött szemmel az utcán. Ámbár a teenagerek: hosszú haj (fiúknak), feszes nadrág (lányoknak), gitár a hónuk alatt. – De. fodrász, egész jól sikerül, a Hyde-ban mindjárt szétzilálódik. Este: Lászlóék. De szép ez a lakás! De jó ez a beszéd! Minden bonyolult.

3-a, csütörtök. Reggel lassú kelés. Ennyi a pihenésünk. Ha ez nem volna, meg is halnánk a fáradtságtól. 1-kor Tábori. Étterem a Bayswater Roadon, magyar tulaj, Mignon. Jó ebéd, nehéz társalkodás. Kedves, jóindulatú ember, az irodalom végképp nem érdekli. A leendő Magyar Antológia verstaná: füttyül rá. Cs. meg is mondta előre. Mi lesz ebből, Atyám! T. és Ila hozzáértése. Meghív délutánra a PEN Clubba, de nem megyünk. Értünk jön ½ 3-ra Sz. Kivisz Hampsteadbe kocsin. Milyen előzékeny mindig. Milyen lehetett azelőtt? Kenwood. Újabb park, rododendron. Lankák, tavak, kis múzeum. A kertész kisollóval igazítja a gyepet a kővel kirakott ösvény mentén. Legyen az csak punktumos. A gyep nem játék. Napfény. Kis utcák, angol Buda. XVII. századi közök, zugok. Sz. lakása fekete. My house is my castle újabb változata. Kilátás, kert. Kert mindenütt. Ez nem is igaz. Így élnek egy világárosban.

³¹ Angol desszert: alkoholban áztatott, lekvárral töltött tejszínes, mandulás piskóta.

³² A Hyde Parkot átszelő út neve.

4-e, péntek. 11-kor kéne menni Truvinhoz [Trewinhez?]. Eltévődünk az undergroundon, rémült taxikeresés, telefonkeresés. Egy óra késéssel befutunk. T-ék nagyon aranyosak, feloldják kínjainkat. Itt vannak Dutkáék, az asszony kedves. Lehetséges ez? Még nálunk is rosszabbul beszélnek angolul. T-nével merek beszélni, búcsúzáskor egy rózsát ad, az egyetlent a kertből. Ír ő is (nevek: Emma, Harriet, Shelleyné). Ez is Hampstead, villák. Két angol rózsám van, a másik richmondi. Utána ebéd a kis restaurant-ban. Napfény (hál' Isten!). Megyünk a PEN Clubba, a titkárnőhöz. De szép ez a Glebe Place, Glebe House! Kis társalkodás, ott van véletlenül Botsford is. Magyar irodalom, angolul és franciául. Temze-part, kis park, Carlyle háza, Leigh Hunt háza. Haza. Átöltözés. Megyünk ki Richmondba megint. Most csoda pontosak vagyunk, várunk is az underground állomáson fél órát. Vacsora Monicáéknál. A kertben aperitif (whisky, mint részemről mindig), angol küszöb rézből, finom, érdekes vacsora. (Halpástétom előétel, lazac-rózsaszín; pirított kenyérrel; rák- és halsült körítve; tejszínhabbal töltött grillage-lapok. Fehérbor. Fekete a szalonban. Péntek. Katolikusok.) Katolikusok, tehát 4 gyerek. Már alszanak fent. Ez a szép, fiatal asszony úgy dolgozhat, mint a gép. Szántó Piri-kép a szalonban. Japáni emlékek. Angol légkör: család, tapintat, tartózkodás. Végre felvettem a banánzöld jerseyruhát; jó. Lapot írunk Artúréknak.³³ – Utána Ilák bevisznek a Piccadillyre esti kivilágítást nézni. Megéri. White Hall reflektorfényben; csak a lovasok hiányoznak. Neon és neon. Tea egy bárban. Sajtszag és ámulat az autóban; Ili cipője: prima kis rádiójelenet. A férfi is előzékeny. Esti London. Hazahoznak.

5-e. Lassú kelés. Ebéd egy kis snack bárban, Bloomsburyben. Kínai (vagy indokínai) tulaj, feleség, lány, édes buba-kisfiú. A színes gyerekek: tündérik (a négerék is). A felnőttek kevésbé. Van rajtuk valami szomorú. (Ma a buszon egy néger kalauz kioktatott 3 német turistafiút. Jó jelenet.) Közép-európainak lenni mégis jobb. Fene tudja. British Múzeum. Nem láttam a Magna Chartát. Mit szól Panka?³⁴ Kevés a múmia, fel vagyok háborodva. Az első termet ui. rendezik, tilos a bemenet. Egy oldalt fekvő. Nem is mumifikált, csak a sivatag szárította ki. (5000 éves.) Koponya. Egy bebugyolált. Sok festett koporsó. Gránitkolosszusok. Ezt már ismerem. B.³⁵ utálja az állatisteneket. Ha komolyan vesszük, csakugyan rémes. Én (hülyén) iparművészetnek tekintem őket. Ekhnáton, Ekhnáton, hol vagy? Semmi El-Amarna. Viszont: az első, amit meglátunk bemenetelkor: egy húsvét-szigeti bálvány. Mégiscsak illusztrálják a verseimet. – Parthenon. Frízek, metopék, tünpanonok. Meglepően rossz állapotú márványok. Miért? A nagy olasz gyűjtemények márványai általában jobbak. Az első tünpanonon a 3 nőalak:



³³ Görgey Gábor (eredetileg Artúr) (1929) író, költő.

³⁴ Dr. Nagy Lászlóné Hrabovszky Anna, Nemes Nagy Ágnes gyerekkori barátnője.

³⁵ Lengyel Balázs.

Hogy is van? Pedig egyik első iskolai, görög emlékem. A legelső persze a Diszkoszvető volt. – Selené lovának feje: az ősló. A frízek gyönyörű lovai, ér a hasukon. Torlódó menet, ami mégsem barokkos. Klasszikus jegy: az arc kifejezéstelensége. Ritmika. Felfedezés: a frízek a második oszlopsor fölött voltak. Ezt sose tudtam. – Vázák. Nem nézem. Külön tudomány, így is összeesem. Rettenetes, mi kincs van itt. Rablás és mentés. Asszír királyok szakála: mint egy középkori páncéling. Nimród ügyek. Szárnyas oroszánok emberfejjel. Asszír-Babilóniával hagyjanak nyugton. Egyszer már nyavalyatörést kaptam tőle a Louvre-ban. Ékírás. De nem látjuk a Rozettát. Periklész-fej. Ezt is rég ismerem. Milyen buta, üres. Az arc: semmi. Sose hittem Lombrosóban. Hiszem persze az összefüggést, de nem olyan egyenes. Mai arc-olvasásunk: babonaság. Úgy viszonylik az igényességhez, mint az asztrológia az asztronómiához. Tea a British M. alagsorában. Lehetetlen labirintus. Egy-egy vászonparaván mögül kilógó Athéné-fej. Kisöpörnek minket, 5-kor zárnak. Levánszorgunk a Piccadilly Circusra. Furcsa, hosszú vikend előtti utca, zárt üzletek és főleg zárt éttermek, kávézók. Hol vannak a londoniak? Mind vidéken? London elhagyja Londont. Holnap pünkösdszombat.

Most itt ülök egy angol ágyon törökülésben, és írok. Szemben frissen besötétedett utca, a Portobello Road, nyomornegyed (vagy majdnem az, ki hitte volna?). Reggel már néger gyerekek ugrálnak az ablakunk alatt. A szemközti üzleten ott a titokzatos felirat: Friary Meux, Treble Gold.³⁶ Mi a fene lehet ez? Bormárka? Név? Létraügynökség? – Ó ég, ó ég, hogy is lehetne egy nyelvet megtanulni?

6-a. 10-kor Windsor. Eton, perpendicular-style:³⁷ kápolna. Két frakkos kisdíák. A kasszety: Szt. György-kápolna. A hindu feltett kalapban lép be. Ebéd, francia társalkodás. Hampton Court: kémények, kert. [*Chenford.*] Autósztráda, forgalom.

7-e. Tate. Turner. Impresszionista rész. Henry Moore: Király, királynő (emlékszem rájuk egy filmből). Constable se rossz. Angol arcképfestészet – ismerjük. Néhány szép Derain a külföldi részben. Rengeteg minden. Telefon Határnak, kimegyünk. Autóval visznek St. Albansba. Normann falak, eső, zöldek. Benn: lemeszelt és előkapart freskók. Istentisztelet, gyermekkorús. Alkonyat, sírok, rézdíszítés (angol szokás; leszedni papírmatricára a sírkövek rézalakjait). A mártír ereklyetartója. Már a római időben itt valami volt; 700 körül első ker[esztény] kápolna. Egyenes lezárás: angol. Torony: angol:



H-éknál vacsora, de előbb uzsonna az esőben, autóban. Fáradt vagyok. Későn hazavisznek.

8-a. ¼ 1: Swan and Edgar előtt esőben randevű Ödönnel. Magyar sohói vendéglő, rém rossz. Unalom. 2.30 dr. Cushing,³⁸ londoni egyetem, magyar társalkodás. A magyar nyelv rejtelmek. Kikísér a Hottentotta utcáig.³⁹ (B. találmánya.) Kedves ez a tudós és

³⁶ Sir Henry Meux által 1764-ben alapított sörfözde, többszörös tulajdonosváltás után mai nevét 1961-ben kapta. A Treble Gold (tripla arany) egyik erős sörfajtája.

³⁷ Perpendicular Gothic, függőleges stílus, az angol gótikus építészet késői korszakának (XIV–XVI. sz.) stílusa, melyben a függőleges vonal uralkodik.

³⁸ George Frederyck Cushing (1923–1996) a londoni egyetemen a magyar nyelv és irodalom professzora volt. Számos magyar és finnugor tárgyú szakmunka szerzője, magyar nyelvű tudományos és szépirodalmi mű fordítója.

³⁹ Tottenham Court Road.

tartózkodó. Este a fiataloknál, irodalom. A kis Csé szidja Babitsot, dühös vagyok. Különben kedvesek.

9-e. Délelőtt áruházak. John Lewisének veszek esőkabátot. Egyedül üzletről üzletre az Oxford Streeten. Bond Street. Ebéd egy önkiszolgálóban. Megy ez az angol, csak őket nem értem. Kék-fehér pettyes kalapot is veszek esőáztatta hajam fölé; most mondaine vagyok, annyi fázás után. Este Lászlóék, egy hét szünet után. A 15-ös busz házi járatunk lett.

10-e, csütörtök. Lemondom Ilát, kell készülni a rádióra. 3-kor rádió. Túrhető eredmény, csak a rododendronokat hagyom ki, én hülye.

*

Úgy választottam magamnak halottat, ahogy mások csillagot választanak. (Sidney Keyes.)⁴⁰ Nem mintha nem lett volna bőven halottam. De kellett egy – jelképpül bizonyos célokra. Költő, katona, halál. Békássy Ferenc.⁴¹ Badacsony. Görgey, ivászat, fantasztikum. A fiatal halottak. Tudnánk-e mi nélkülük élni? (A Villamosom keletkezéstörténete.)

George Wald:⁴² A biológia egyedülálló tudomány abban az értelemben, hogy nem tudja definiálni a tárgyát. Senki sem tudja definiálni az életet. – Ennyiben a biológia hasonlít a költészethez. Senki sem tudja definiálni a költészetet. (Minden meghatározás – b-ra és k-re egyaránt bizonytalan, sok-sok kivétellel jár.)

Trisztán és Izolda. Úgy megírni a történetet, hogy Trisztán azonos Marke királlyal, és Izolda azonos Fehérkezű Izoldával. (Színdarab.) (Izolda: hosszú aranyhaj. Fehérkezű I.: hosszú fehér kesztyű, rövid barna haj. Ugyanaz a színésznő. Trisztán: szakálltalanul Trisztán. Szakállasan: Marke. Ugyanaz a színész.)

Jeruzsálem, 1987 tavasz Jeruzsálem, 1987. márc. 30. – ápr. 8. (ápr. 9.)

1987. márc. 30. ½ 4-kor Ferihegy. Hideg. Balázs kivisz. Rövid út, kb. 50 perc. Bécsben még hidegebb.⁴³ Kávézás. (Domokos,⁴⁴ Gergely Ági, Görög Livia [Domokosné],⁴⁵ Karig Sári,⁴⁶ Magdi⁴⁷ és én), sörözés Novotelben, vagyis a tranzitban. Kényelmes egyes szoba.

Márc. 31. ½ 7-kor kelés. Hóvihar. Rohanva ki a rep. géphez. 4 ½ óra Tel-Avivig, ott + 20 Celsius. Kb. 1 óra Jeruzsálemig nagytaxin. A sofőrök előbb összeverekednek. Pálmák. Jeruzsálem, csodahotel. De nem a Miskenoth,⁴⁸ továbbá kisl, hogy 3 nap után

⁴⁰ Sidney Keyes (1922–1943) angol költő, a második világháborúban bevetés közben halt meg. Nemes Nagy Ágnes *EGY KÖLTŐHÖZ ÉS VILLAMOS* című verseiben emlékezett meg róla.

⁴¹ Békássy Ferenc (1893–1915) a cambridge-i King's College-ban tanult. Magyar és angol nyelven írt verseket. Az első világháború kitörésekor hazautazott, az orosz fronton életét vesztette.

⁴² George Wald (1906–1997) Nobel-díjas amerikai biokémikus.

⁴³ Mivel a Magyar Népköztársaság és Izrael Állam között nem volt diplomáciai kapcsolat, magyar állampolgárok Bécsen keresztül utazhattak Izraelbe.

⁴⁴ Domokos János (1921–1987) az Európa Könyvkiadó igazgatója.

⁴⁵ Görög Livia (1920–2004) fordító, Domokos János felesége.

⁴⁶ Karig Sára (1914–1999) szociáldemokrata politikus, műfordító, szerkesztő.

⁴⁷ Székely Magda (1936–2007) költő.

⁴⁸ Mishkenot Sha'ananim (a. m. a. nyugalom lakhelye, héber) kultúrközpont és elegáns szálloda Jeruzsálemben.

innen kitesznek. Egy itteni magyar: szokjátok meg: csak az a biztos, hogy semmi sem biztos. A Hotel Laromme, vadonatúj, remekül illeszkedik a régihez, mint minden. Luxus, keleti hanyagsággal vegyülve. Csodás fehér kövek, csodás növényzet: olajfa, eukaliptusz déli fenyők, cédrusok, narancsliget – egyszerre érik és virágzik. Itamárral⁴⁹ a Siratófal, Jaffa kapuig taxival. Óváros. Siratófal!! Kis bokrok nőnek belőle, abban verebek ki-be szállnak. Tenyérrel kell érinteni a falat. Érintem (Tóni, Gábor,⁵⁰ többiek). – Séta, arab negyed, bazársoron minden: lepény, halva, sakktabla, rézedény, naspolyaszerű kiskanarancs, óriás eper, vargák cipőt talpálnak. Sötét arcok, hangos beszéd, némi szorongás. Ide nem lehet egyedül jönni, pláne nem este. Görög, bizánci török maradványok, kövek, kövek – remekül rendben tartva. Korinthuszi oszlopfők, kereszties lovagok bazilikáiban a bazár sikátorai. Kávészás a Damaszkuszi kapunál, arab (örmény?) kávé. „Gate Damascus” a neve. Este megnyitó: Simon Perez (miniszterelnök), Teddy Kollek⁵¹ (polgármester), Shalvi asszony.⁵² Itt eszünk, két pohár rosé, halálfáradtan lelépünk.

Ápr. 1. Kelés 7-kor, jó reggeli, saláták, tonhalsaláta pl., 9-kor felolvasásom franciául a Miskenoth kis szalonjában. Egész jó volt. Egy jugó nő még, kedves, nem okos. Egy belga tanítónő, oktat Flaubert-ről. Néhány francia nő, csevej, kellemes. Minden magyar ott van. Kávészás, lelépünk, Ági, Magdi, én, óváros, keresztény negyed. Taxi. (Sékelt váltunk.) Szent sír: moslék (nagyapám biztos járt itt). A templom kívülről szép, belül (a sír) giccshalmaz. Pénzt követelnek, ott, helyben, a hosszú sorállás után, gyertyagyújtás. Hosszan keressük a Via Dolorosát, csodálatos tekerés, de a lábam dagad. Végre: VIII. stáció. – Máltai lovagok temploma, egy lutheránus templom. Görögkeleti pap Áginak nem felel. Magditól még követelnek pénzt Krisztus sírjánál. Bazár, ugyanaz az arab kávé. Megismer, turkish coffee, ízesítve: fahéj + még valami. Levlapok, kis, fából faragott emlékek. Taxin haza, némi pihenés, ismerősök, ½ 7-kor Itamár + Hanna.⁵³ Művész-kávéház este, salátafélék, rengeteget politizálunk, Károlyi Mihály, Domokos J. múltja, háború, Sopronkőhida; verseim értelmezése Itamárral. Közben állandóan röhögünk, mert semmi sincs úgy, ahogy mondják. Minden program gyanús. Nem ott, nem úgy, nem akkor. – Mi ez az illat? Virágzik a narancs. Esti fények, fehér építészet, Kelet–Nyugat. „Ticho” kávéház, ha ugyan kávéház. Egy festő háza volt, a városra hagyta. Mindenütt (az utcán) lépcsők, fehér kőből, kis beugrók. Ciprusok. Hangulatlámpák. Haza hatan taxival. Itamárék haza Tel-Avivba.

Ápr. 2., csütörtök. Reggel 9-kor (kelés 7-kor) Sári; 11:30-kor Magdi (+ Ági) volna, de nincs. Olyan hosszúra nyúlik a látogatás, hogy holnap reggelre marad Magdi. Végigizgulja ½ 3-ig. A rendezés lötyög – enyhén szólva. Elnök: egy nagydarab homokos. Kápotípus. Felszólalók: a szokott típusok. Néger nő népi viseletben, politika (nigériai). Egy izlandi: az talán író. Argentín bohócnő: szex, szab. harc. Feminizmus, nem feminizmus. Egy belga szép szókeség: hátha jó. Mindez angolul. Utána a Miskenoth bisztrójában csevej egy itteni magyarral (Kondor Éva),⁵⁴ aki süteményt sütött nekünk. Eszünk valamit. Haza. Várjuk Lilit, aki Magdi kedvéért befogad. Így talán alhatom egy fürdőkádban,

⁴⁹ Keszt Itamár (eredetileg Keszt Péter Ervin, 1934) költő, műfordító. Szarvason született, családjá 1951-ben kivándorolt Izraelbe.

⁵⁰ Szerb Antal és Halász Gábor, munkaszolgálatosként Balfon ölték meg őket.

⁵¹ Teddy Kollek (1911–2007) izraeli politikus, 1965 és 1993 között Jeruzsálem polgármestere. Kollek Tivadar néven Nagyvázszyban született, Bécsben nőtt fel, családjá 1935-ben vándorolt ki Palesztinába.

⁵² Alice Shalvi (1926) vezető izraeli vallásos nőjogi aktivista, egyetemi tanár, pedagógus.

⁵³ Hanna Yaoz a Bar-Ilan University tanára, Itamár felesége.

⁵⁴ Kondor Éva a jeruzsálemi Hebrew University tanára, irodalomtörténész.

mert a szállóból kitesznek, a többiek kibucba mennek 75 dollárért. Mi magyarok szanaszét. Mi lesz még? Ki tudja. Mégis: elképesztően gyönyörű. A Dávid király Hotelre látunk az ablakunkból, és az óriási fal csücskére.

Ápr. 3., péntek. Kelés ½ 7-kor. Pakolás. Teljesen zavaros reggel. Hűvös van, szél. Liften le-föl csomagokkal. 8-kor értünk jön Lili (aranyszívű mama-biológus). Reggeli (ez jó, mint mindig a La Romme-ban), ácsorgás a lobbyban, vagyis a hallban, jön-e a busz. Végül vészjel: Ági kisüti, hogy nem ide jön a busz, hanem a Miskenoth elé. Rohanás. Nincs messze, de annyit loholunk ide-oda, hogy lóg a nyelvünk. Kis park, lépcsőn le-föl, tündöklő tulipánágások mellett, kiugrók-beugrók között. Végre megvan a busz. Kimegyünk a Givat Ram⁵⁵ egyetem campusára, ott is a Belgium House-ba. Baudouin és Fabiola⁵⁶ királyi képe, belga adomány, a gyönyörű épület. Közepén kerek kerengő: modern kolostorkert. Záróelőadások. Végre: Ági, aztán Ági + Magdi. Nagyon jók. Egyszerűek, civilizáltak, rövidek. Meglepő még, Barbara Frischmut⁵⁷ is ilyen, pedig ő ugyebár neoavantgarde (vagy csak volt?). Örülünk, kő le a szívünkről. Sári is jó volt, rövid, nagyon hatásos, ezzel a tartózkodással, ahogy Vorkutát⁵⁸ körülírta. Még sok-sok beszéd, felszólalás. New York-i néger dialektus, heccsek, egy-egy – feltehetően – író is. A végén dob és gitárzenekar az alagsorban, mindenki énekel, haját kellene vágni, fürtjeinket összedobni. Nem dobjuk, mi dacos magyarok. Átmenet a felújított népi banzáj és az amerikanizált gyermekségek között. Közben sietni kéne, mert jön a sabbath. Végül hárman (Ági, Magdi + én) eszünk egy falatot a kávézórészen, nem várjuk meg az ígért löncsöt. Taxit fogunk, be a városba. Ági rokonaihoz kibucba megy, Haifa mellé, mi Lilihez, Shlomo Molcho 5. A taxis se tudja, hol van. De azért megtaláljuk, szép villanegyed. Lili aranyos, ad érdekes túrófélét enni, és akkor – végre – lefekszünk. Alsunk. Este sabbath-vacsora; köszönés: sabbath-shalom. Gyertyák az asztalon, a családfő imát olvas, megáldja a bort és a kalácsot. Finom vacsora, Rachel (Lili barátnője) tud franciául. De jó! Két nagy gyerek: fiú diplomataképzőn, 3 év katonaságát már letudta, mutatják katonaképeit. A kislány orvostanhallgató, „csak” két évig volt katona. Egyébként „mai fiatalok”. Vacsora után tévé, izraeli híradó. Érdekes típusok, olasz filmszínészterű éppúgy, mint vörös-szőke, arisztokratikus szlávok. Most ülök az ágyban, Jeruzsálem egy villájában. Ablak előtt nagy, délies fenyőt ráz a szél. Holnap – reméljük – olajfák hegye.

Hja igen: tegnap este még volt Hirschmann Gyuri vacsorája. Biológus és irodalmár; mindent tud Pestről. Haypál Béláról⁵⁹ beszél, a Szilágyi Dezső téri papról; érdeklik az ikonok, tud főzni, izgalmas vacsorát ad, avokádósálatá, csicseriborsókrém, articsóka, 3 rokona is ott van, mi hatan, magyar íróküldöttek. Intellektuális lakás, olasz irodalom. De nagyon fáradt vagyok. Mikor bementünk a lakásba, a cicája fogadott. Elbűvölő állat, 3 idegennel azonnal dorombolt, hömpölygött.

Lili fia: Ascher, lánya: Orni (Fényeske).

Ápr. 4., szombat. Lilinél (Diav a nevük, Di Avilából rövidítve). ½ 8-kor ébrednek, pedig alhatnék. Reggeli: túróféle, finom kalács. Majd Lili autóval visz az olajfák hegyére. Kb.

⁵⁵ A Hebrew University egyik campusa.

⁵⁶ Baldvin (1930–1993, uralk. 1951–1993) belga király, felesége Fabiola de Moray aragóniai királyné (1928).

⁵⁷ Barbara Frischmuth (1941) osztrák író, fordító.

⁵⁸ Karig Sára 1947 és 1953 között a Szovjetunióban, a komiföldi Vorkutában volt kényszermunka-táborban fogoly, miután az 1947-es ún. kék cédulás választáson tiltakozott az ellen, hogy az MKP aktivistái a kék színű ideiglenes választói névjegyzék kivonat hamisított példányaival többször is szavaztak, manipulálva a végeredményt.

⁵⁹ Haypál Béla (1899–1988) református lelkész, esperes.

mint a Svábhegy teteje: épületek, villák, kávézók, turisták, arab árusok. 3 teve. Gyerekek, felnőttek tevelgelnek, fotóznak. Veszek egy panorámaképet a városról, ami valóban azt ábrázolja, amit látunk. A kilátás, rálátás Jeruzsálemre felséges. Alattunk a Kidron völgye, azon túl Óváros, mögötte, körülötte az egész. Hideg szél, didergünk. Egy szál olajfa sincs. Tevék szeme gyönyörű. Szegények, olyan furcsán hajtják össze a lábukat, mikor leülnek. Szeretném megsimogatni az orrukat, hátha szeretik, mint a lovak. De nem merem, mert esetleg utálják, meg az arab tulaj miatt sem merem. Óvatosan kell szemlélni a Szent Várost, mert hol egy autó, hol egy teve trappal az ember háta mögött. De hol a Getsemáne-kert? Ott lent? Lemegyünk, félig autóval, félig gyalog. Kis templom, miséznek éppen benne, kis kert ciprusokkal, azzal a csodálatos szagú fenyőfélével (mi a neve?), s még egy-két olajfa is van. Magdi nyugtalan: Ő nem ezt látta 5 éve. Lejjebb megyünk, és tényleg: újabb Getsemáne-kert, fallal zárva, keservesen enged be az arab, sékelért, mert 12-kor zár. (Az első számú Getsemánében kis arab öregember, hajlong, beszél, de nem kér semmit. Ezért adok neki fél sékelt. Erre boldogan nekirohan a bokroknak, tép nekünk kis gallyakat, hiába mondjuk, hogy ne tegye. Végül kezét nyújt, érdes parasztkezet, és integet utánunk.) Itt végre az olajfák. Csakugyan, igaza van Magdinak: elképesztők. Görcsös óriástörzsek, mint egy ichtiosaurus csontváza. Elhiszem, hogy ha nem is 2000, de 500 évesek. A kert különben kicsi, templom nem túl szép, turista sok. Kertkapu előtt újabb teve, újabb turis- (Itt kettőt lapoztam, folytatás a köv. lapon) ták. Mégis: ez a kert, a vonagló olajfatörzsekkel, köztük a nyíló íriszekkel, gyönyörű. Lili újabb kilátóhoz visz; Jeruzsálem túldoldalról. L. büszke rá, mert a kilátó új, most épült. Arab perec szezámmaggal hintve, finom, puha. Haza, ebéd, beszélgetés. Most pihenünk. Du. állítólag kinyit a supermarket, ha elmúlik a Sabbath. – Az Óvárosban, az Oroszlán-kapunál emlékmű: itt nagy harc volt 67-ben, sokan elesetek. (100-an is! Mondja Lili.) Általában: mindenütt emlékek és emlékezések a 6 napos háborúra. (20 éve van.)

(Venni gyufát, holnap virágot Lilinek, kis tárgyakat. Panka, Éva, Balázs, Cipi, Lakat stb. Lapokat bedobni, újabbakat venni.)

Lili ebédet ad, pihenés, majd nemcsak kávéval, de habos-epres tortával kínál. Ő sütötte. Csak röstelkedem. Estefelé (már feljött az esti csillag, elvben, mert gyakorlatban felhős, szeles hideg van) elindulunk a városba kószálni. Orni is velünk, ő vezeti az autót. Belváros. Ben Jehuda utca, butikok, egy nagyobb áruház. Pestihez hasonló, de talán gyengébb ruhakínálat – óriási árakon. Hihetetlen drágaság. Közben fúj a szél, kb. 6 fok van, rajtam kötött kosztüm + ballon. Remegek a hidegtől, valósággal rosszul leszek. Szerencsére hazajövünk, teljesen fölösleges tekerés után. Itt tévé, egy háborús bűnös tárgyalása; megjelenik a magyar geológus, aki lakott Lilinél (Hahn).⁶⁰ Furcsa összecsapás közte és Magdi közt. M. szerint a pacák provokatívan viselkedett – én ebből sem észleltem. Igaz, nem is hallottam, mit beszél, hiszen Lili beszélt a fél fülemben, és zengett a tévé. Magdi elmagyarázza később, hogy a sokadik kiküldetését élvező geológus (szerinte) Lili előtt túlteljesíti a zsidó normát: követeli a háborús bűnös rögtöni lelövését; megjegyzi, hogy „ilyen jó írók” emelhetnék az Új Kelet színvonalát. Egy szót se értek az egészből. Van még mit tanulnom ebben a földrajzi térségben. Mert ha – tegyük fel, Magdi túloz is, túlérzékeny is, akkor is, efféle problémák lehetségesek. Elképesztő. Kvázi felszólított volna egy otthon élő, itt konferenciázó zsidó-magyar, hogy

⁶⁰ Hahn György (1936) geológus, az MTA doktora.

maradjak Izraelben, nem tudván, ki a fene vagyok, de feltételezve, hogy zsidó. Stb. stb. Homályos, bonyolult. – Végre lefekszünk.

Ápr. 5., vasárnap. Munkanap. Magdival sietve privát kirándulás: a 19-es autóbusszal a Jaffa-kapuig, onnan taxival a Dung-kapuig (Szemét-kapu), Siratófal egész közel, valamint az Omár-mecset. Bemenetnél – ahogy szokás – táskakutatás; bent katonaőrjáratok. Egyébként nyugodt nyüzsgés. Először a sukokban (bazarutcák, sikátorok) kis emlékek vétele. Arab bájos fiatalember, először 25-re tart egy kis kéz formájú bizsut, majd 6-ért odaadja. (Mi láttunk ilyet 6-ért a Belvárosban.) Másutt már 3-ért is adnák; hihetetlen. Majd Omár-mecset. Harisnyában (avagy mezítláb) kell bemenni, és táska nélkül. Magdi őrzi, míg én bemegyek (ő végül is nem megy, mert látta). A második legszentebb muszlim hely Mekka után. A legszebb: a kerek, aranykupolás templom közepén egy hatalmas, kerek szikla, mint egy érdes koponya. Egyik helyén Mohamed lova patkójának nyoma (az álomlegenda). Egyébként ez a díszes, mozaikos, pompás arab művészet: ablak, oszlop, szőnyeg; szőnyeges az egész padló. Arab gyerekek szaladgálnak, egy-egy helyen kupacban ülnek a földön, középen arab tanító magyaráz nekik. Olykor kórusban felelnek. Aranyozott korinthoszi oszlopfők (tulajdonképpen miért korinthosziak?). Vissza Lilihez ugyanolyan úton; virágot veszünk neki, adok két csipketerítőt. De amikor mennünk kéne az új szállodánkba (harmadik szálláshelyünkre 5 nap alatt!), nincs otthon. A magyar geológus fogad, rendkívül udvariasan. Mint kiderül, ismeri a nevemet, közölte Livel, hogy Kossuth-díjas vagyok. Lám, mire jó a Kossuth-díj; Lili örül, hogy díjas vagyok, nem csak Magdi idült barátnője. Várunk, várunk. A fiú, Ascher, elvitte az autót egy temetésre, Lili bankban intézkedett valamit. Végre megjönnek, végre elindulunk, Ornival és Hahn Gyurival, nagy nehezen megtaláljuk az újabb luxusszállót, ami jóval kijebb van a városközponttól, mint az előbbi. Geológus bőröndöt cepel nekünk. A lobbyban ott a konferencia tagsága, megjöttek a kibucból. Megint jellemző zűrzavar: a magyarokat idegenekkel rakják kettes szobába. Mi a fenének? Végre elérjük, hogy újra Magdival kerüljünk együvé. Mikor felhozzuk a bőröndjeinket a szobába, annyira örülünk, hogy elsimult a buktató, hogy csárdásolni kezdünk Magdival Jeruzsálem Ramada Renaissance hoteljában: Ritka búza, ritka árpa, ritka rozs, kettőt jobbra, kettőt balra. Ez itt így van. Képtelen hepehupák, váratlan megoldások. Este lent ülünk Ágival, Sárival a magas luxusú és ehhez illő árú étteremben, sok dollárért gyümölcssaláta-fantáziát eszünk. Óriás üvegablakokon pici lámpakörtékből szőtt üveg-szalag-függöny. Villog az egész. Fehér zongorán halk dzsesszt játszik fiatal szakállas zenész; egyszer a Lili Marleent. Jeruzsálemben. Angolul, persze, dalolja is. Lefekszünk.

(Hja, egy felszólalás. Amerikai csunyuska lányka fulmináns tónusban közölte velünk, hogy ő végre felfedezte: valójában lengyel, aztán felfedezte, hogy zsidó, aztán felfedezte, hogy lesbikus. Azóta felszabadult.)

Ápr. 6., hétfő. Jó reggeli. Ez amerikai stílusú szálló, a La Romme finomabb volt, építészetileg sokkal érdekesebb. Ágival, Magdival Izrael Múzeum. Ó, csak 200 méterre van. Legalább 2 kilométert gyaloglunk. Mire a múzeumba érünk, már dögfáradt vagyok. Lábam komolyan dagad. De azért gyönyörű; ősi és újabb kegytárgyak, menórák (7 ágú gyertyatartók); életképek felöltöztetett bábukkal: jemeni zsidó népviselet, marokkói zsidó otthon, 19. sz.-i német zsidó otthon stb. Ez utóbbi pl. magyar biedermeier is lehetne. Hogy mi benne a zsidó? – De vannak üzbegisztániak, afrikaiak, galíciaiak is. Betlehemi népi hímezés: remek. – Ebéd, önkiszolg., mint egy egyetemen. Igen jó, olcsó. Addigra már a kimerülés határán vagyok, ezt a határt később átlépelem. Eszünk, kávézunk (tonhalpástétom, saláta, sajtos palacsinta, mint a túrós palacsinta, narancsital, narancs-saláta pohárban, kávé). Sokféle közül választottam. Kicsit feléledek, jönnek a holt-ten-

geri tekercsek. Föld alatti múzeumrész, barlangszerűen kiképezve. Csodálatos. Ugyanolyan gyékényszatyor, amilyennel ma is piacra járunk, børsaru, fonalgombolyagok, bámulatosan jó állapotban. 3 főbarlang: az első az első Bar Kochba-lázadás idejéből (Kr. e. kb. 130), a második qumrami tekercsek (kb. 70 körül), a harmadik nevét nem tudom (meg kell nézni). Esszeus vagy esszénus iratok, teljes Isaias- (Ézsaiás-) szöveg, 1–66. rész. Agyagedényben, bőrtasakban maradtak meg; az elrejtés helyét, a feltárást képek mutatják. Ki a felfedező?? Kecsepásztorgyerek? És a többi, aki feldolgozta? – Múzeumi üzlet, veszünk tárgyakat, lapokat. Szépek. Taxival haza, kb. 4-re. Vészír $\frac{1}{2}$ 5-kor, hogy ötre a lobbyban lenni. (Eredetileg $\frac{1}{2}$ 6-ra kellene.) Ezt már alig bírom.

Gyalog a könyvvásár megnyitására. Óriás terem, Shamir miniszterelnök (aki később megáll a magyar pavilonnál), Teddy Kollek polgármester. Népszerű. Rövid beszédek, népi tánc. Utána magyar boks, Domokos János, néhányan a magyar kultúrától. Sok látogató. Itamár. Megbeszéljük a holnapi Tel-Avivot, illetve Jaffát. A tengert szeretném még látni. Különben dugig vagyok. Ma kikészültem, idáig várakozáson felül bírtam. Kávé a büfében, pesti pletykák. A Szépirodalmi igazgatója állítólag Tarnóczi Márton.⁶¹ Jó ez? Haza taxival.

Ápr. 7., kedd. 10-re Domokosék jönnek értünk nagytaxival, 7 személyre való. Megyünk Tel-Avivba. Ott Itamárral találka a Nemzeti Színház előtt, szép modern épület. Séta a városközpontba, egy bevásárló-üzletház, nagy, ámbár kis üzletekkel. Valamivel olcsóbb, mint Jeruzsálem, így is örült drága. J. szent város, Tel-Aviv élő. Veszek sárgaréz kávékiöntőt. Az egész (nekem) fölösleges, nem akarok vásárolni semmi komolyat. Nem is tehetem. Utána ismét („200 méter, 10 perc”) leszakadó lábbal érünk a tengerig, nyírott mirtuszszövények itt-ott. Ben Gurion kis háza, Ben Yehude álléban. Végre tenger. Kiülünk, alattunk halászkikötő. A Földközi legkeletibb sarka. Süt a nap, meleg van. Ági, Magdi, Itamár a diaszpóramúzeumba. Én Domokosékkal maradok. Elég sok politizálás (magyar); fölösleges. Kár izgatni magam. Onnan a csodálatosan félkörívű tengertől és kikötőtől taxival az Írószövetség vendéglőjébe. Ott Domokos ismerőse: Benedek Pál,⁶² heberi beszédű újságíró. Nincs ember, aki ismerné a nevemet, Itamár kivételével, mindenki Csoóriról és Juhászról beszél. Hiába, 40 év homokba ásó politikáját nehéz egyensúlyozni. Jó, komoly ebéd, aránylag olcsón. Megjönnek a múzeumosok. Utána taxi, Jaffa. Ez gyönyörű. Nappal érkezünk, lassan elborul, majd besötétedik. Egy Aladdin nevű kávézóban a tenger felett. Egyik oldalt a Szent Lajos alapította (1259) Szent Péter-templom, az első rom. kath., amit látok. Előtte pálmák. Kicsit odább mecset, minaret. Az egész egy földnyelven fekszik, már Napóleon is hiába ostromolta. Vagy eljött ide pestises katonáit látogatni? Nem tudom. Remek kilátás, tengerre, öböltre. Szent Péter, belül semmi, 19. sz.-i giccs. Este sikátorok, gyönyörűen kiglancolva, bennük ékszerüzletek, galériák, iparművészet. Némileg Szentendre, mondja Itamár. Ez volt a városmag, katonailag jól védhető. Ebből lett fuori le mura Tel-Aviv. Taxival haza. Ma szórom a pénzt, főleg taxira. Nincs mit tenni. De nincs vége a napnak: vissza Itamár kis kiadóhelyiségébe, itt izraeli magyar írók várnak ránk. Benedek Pál, aki a Baár-Madasról beszél, állítólag ismert minket 45–46-ban. 56-os disszidens. Itt van Rappaport Ottó⁶³ is (idős, az Új Kelet szerkesztője). Ő is Halmiba való. Halmi! Tel-Avivban. Ételek, töltöt

⁶¹ Helyesen Tarnóc Márton (1934) irodalomtörténész, a Kiadói Főigazgatóság főigazgatója, 1986–1990 között a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatója.

⁶² Benedek Pál (1931) újságíró, 1957-ben kivándorolt Izraelbe.

⁶³ Rappaport Ottó (1921–1993) újságíró, szerkesztő, színházrendező és igazgató volt Erdélyben, 1974-ben kivándorolt Izraelbe.

pita, alig bírok már enni. Hanna szorgoskodik, csevegés. Szegény emberek, éppúgy tele vannak nosztalgiával, mint bármely más emigrációnk. Végre jön a nagytaxi, taxiban zene: Karádi-, Lantos Olivér-lemezek magnószalagról. Mint kiderül, a sofőrnek valami retyerutyája magyar, Tel-Aviv és Jeruzsálem közt daloljuk: Egy vallomás, ez a tangó egy vallomás, Hamvadó cigarettavég. A sofőr nehezen talál a szállásunkhoz, de mindegy, 70 sékel átlag. Végre itthon. Sári még nem jött meg, később bejön a szobámba. Marad is, csak a rekreációmát és a pakolás végét veszi el. Most szédülök már a bevett altatótól. Isten veled, Jeruzsálem. Holnap utazás, csodás voltál, aludjunk.

Ápr. 8. Az utazás első napja. Egyedül aludtam, Magdi elment tegnap Itamaréktól kibucba, Avri nevű nagybátyjához. A rokonsági fok homályos, de mindegy. Magdi nincs jól, különösen tönkretette a szereplésre való halasztott várakozás. Hogy az végre (jól) lement, megkönnyebbült. Végtelenül tapintatos, mindent megtesz jó együttlakásunkért (én is), kölcsönösen alkalmazkodunk. De neki nagyon sokba kerül. Mintha egy súlyos beteg állandóan végső erőit vetné be. Ez baj, 15 évvel fiatalabb nálam. Aggódok érte. Jó lesz neki az a kibuc, amit annyira várt? – Reggeli Ágival (aki igen jól bírja, remek angoljával), Sárival (aki fantasztikusan vagány, 73 évével, csak egyvégtében beszél). Mégis jól sikerült ez a magyar csoport így együtt.

10-kor nagytaxi, Ági integet utánunk. Az már csak természetes, hogy Jeruzsálem határában át kell szállnunk egy másik nagytaxiba. Hogy mi a fenéért? Meg sem próbálom kitalálni, fő, hogy kivisznek a tel-avivi reptérre. Csekkolás. Sári irtózatossá nagy-sok csomagja. Cepelek. Hiszen csak 65 éves vagyok. Közben remek ötletei S.-nak, vásárol, ezt-azt intéz. Megjelenik Barbara F. egy rádiós barátnőjével. Együtt repülünk Bécsbe. Hosszú, hosszú várakozás, de ez is jobb, mint az örökös bizonytalanság. Beszállás, Tel-Aviv utolsó pálmái, amint eltűnnek odalent. Majd a tenger. Sorra a görög szigetek: Rhodosz, Kósz, Számosz, Leszvosz, Leszbosz, Khiosz, Szamothraiki (Párizsban a Louvreban rögtön balra van a Niké); messzebb Mütiliné. Szporádok. Égei-tenger. Athén, Szaloniki. Balkán, jugó hegyek. A szigeteken is volt olyan hegy, amelyik havas volt. Közben jó ebéd, az a kis szorongás mindig, hogy van-e bomba a gépen, vagy géprabló. Sárival elmondatom elfogatása történetét, a 7 év Vorkuta közvetlen előzményeit. Gyorsan le kéne írni, mert hihetetlen 20. sz.-i, közép-európai történet. Bécs. Olyan szépen száll le a gép, hogy az utasok megtapsolják. Ilyet se láttam még. Amerikában mérhetetlen sokat repültünk, de senki se tapsolt. Bécsben nincs táskakutatás, de fegyveres őrök vannak. Mutatják a helyet, ahol a bécsi merénylet történt. A szegény magyar áldozatot most újra megoperálták Izraelben, talán jobban lesz, talán tud járni. Szobánk vár, kis lötyögés, üzlet a reptéren. Itt megvehetem a csokoládét, némi élelmet. A szobában eszünk valamit Sárival, talán holnap bemegyünk Bécsbe innen Schwechatról, busszal. Kora délután 1 óras út haza.

Mi szebb? Róma? San Francisco? Kis olasz városok? Vagy – mégis – Jeruzsálem? Csakugyan ott voltam?

Június, december [1989]

Párizsban történt, ez év kora nyarán. Hárman, magyar költők, felolvasóestet tartottunk egy kultúrház különtermében. Az est végeztével körülvett minket a közönség, franciák, magyarok, azok, akik el szoktak menni francia földön egy magyar költői estre, és azok is, akik nem szoktak elmenni. Jóval népesebb hallgatóság gyűlt össze a józan ésszel várhatóznál, hiszen a politikai pillanat éles volt és izgatott: 1989 júniusa. Körülvettek

minket; kérdések, vélemények, zaj, sokaság, közben állandóan sodortak valamerre, talán a könyvtárszoba felé. Egyszerre csak megáll mellettem egy magas, szőke, fiatal nő.

– Kérem, egy pillanatra, én román költőnő vagyok, a nevem... (Zaj, sokaság, nem értem a nevét.)

– Román költőnő?

– Igen, igen, eljöttem a maguk felolvasására, mert meg szeretném mondani, hogy nekünk mennyire fontos, ami maguknál van, nálunk pedig, hiszen tudja... (Menjenek a könyvtárszobába, arra, igen, zaj, sokaság.)

– Eljött, hogy megmondja...

– Nem tudok magyarul, de itt akartam lenni, maguk épp most temetik már az 56-osokat is...

– Most temetjük.

– ...és az nem lehet, hogy mi írók, mi nők, mi románok és magyarok ellenségek legyünk, ugye, az nem lehet, mi igenis barátok...

– Persze hogy nem lehet – mondtam. – Igenis, barátok – mondtam. – Drágám – mondtam. Mindent mondtam, amit ilyenkor lehet és kell, egyébként teljesen mindegy, hogy mit mondtam, az arc, a szem, a hangsúly, a helyzet mindent elmondott helyettünk. Gyorsan megfogtuk egymás kezét, és beszéltünk még mindenfélét, egyre sietősebben és hangosabban (zaj, sokaság), román és magyar költők nevét kiáltottuk egymásnak, s amint engem sodort magával az emberáramlat, egyre messzebből kiáltottuk, csak szorosan összefogott kezünk maradt ott még jó darabig, hosszan kinyújtva, a tömeg feje fölött.

Rád gondolok, barátnőm, júniusra gondolok a ti decemberetekben, ebben a halállal és feltámadással teli pillanatban, amely olyan szorongatóan hasonlít 56-ra: azok a lyukas zászlók, fellobogózott tankok, fiatal arcok romos kapualjakban. Igen, mi láttuk. Mit mondhatok, barátnőm? Hát eljött, kiáltanám. Isten, segíts, motyogom. Igenis, barátok, mondom. Drágám, mondom. Most aztán el ne engedjük egymás kezét, mondom.

Ferencz Győző

JEGYZET NEMES NAGY ÁGNES ÚTINAPLÓIHOZ

Nemes Nagy Ágnes külföldi utazásai során többnyire, de nem mindig, naplót vezetett, hosszabb-rövidebb feljegyzéseket készített arról, hogy hol járt, mit látott, kikkel találkozott. Útinaplói közül halála után előbb a *Holmiban*, majd prózai írásainak gyűjteményes kötetekben, az utazások időrendjében haladva a következők jelentek meg:

ERDÉLYI ÚT. 1956. augusztus–szeptember. In: Nemes Nagy Ágnes: *AZ ÉLŐK MÉRTANA. PRÓZAI ÍRÁSOK II.* (S. a. r.: Honti Mária.) Osiris, 2004. 37–57.

BRÜSSZELI ÚT. 1977. június 8–24. In: *uo.* 58–73.